ASTA MITKEVIČIENĖ
Lietuvių kalbos institutas
ORCID id: orcid.org/0000-0001-5508-1555

Mokslinių tyrimų kryptys: terminologija, terminografija.

DOI: doi.org/10.35321/all89-07

SINONIMINIŲ DVIŽODŽIŲ TERMINŲ STRUKTŪRINIS SEMANTINIS NUOTOLIS

Structural Semantic Distance Between Synonymous Two-Word Terms

ANOTACIJA

Straipsnyje pirmą kartą nagrinėjamas lietuviškų sinoniminių terminų tarpusavio nuotolis, kuris atsispindi jų struktūroje. Tyrimo objektas – dvižodžiai sinoniminiai terminai, užfiksuoti dviejuose terminų žodynuose. Sinonimai gretinami pagal šaknis (formalusis kriterijus) ir besiskiriančiais dėmenimis einančių žodžių reikšmių artimumą (semantinis kriterijus). Bandoma išsiaiškinti leksiškai eksplikuojamą dvižodžių sinoniminių terminų semantinį nuotolį ir jo sąsają su sinonimų tipais.

ESMINIAI ŽODŽIAI: sudėtinis terminas, sinonimai, semantinis nuotolis, variantiškumas, semantika.

ANNOTATION

The article discusses the distance between synonymous terms in the Lithuanian language and how this distance is reflected in their structure. The study focuses on two-word synonymous terms listed in two terminological dictionaries. The comparison of synonyms is based on two criteria: their roots (formal criterion) and the similarity in meaning of the words that differentiate synonyms (semantic criterion). An attempt is made to elucidate the lexically explicable semantic distance between two-word synonymous terms and its correlation with the types of synonyms.

KEYWORDS: complex term, synonyms, semantic distance, variation, semantics.

ĮVADAS

Naratyvas apie terminų sinonimiją, ir plačiau – apie varijavimą, variantiškumą, Vakarų terminologijoje daugiau nei du pastaruosius dešimtmečius yra pasikeitęs. Terminų variantiškumas (apimantis ir sinonimiją) laikomas natūraliu kalbos reiškiniu, atitinkamai analizuojami kalbiniai, kognityviniai ir komunikaciniai variantiškumo mechanizmai. Terminologijos darbo standarte (ISO 704:2022) tebėra pabrėžiama (ir tikslingai, turint omenyje standartizacijos kontekstą), kad idealiu atveju vieną sąvoką įvardija vienas terminas, terminologijos tyrimuose sinonimija ir terminų variantiškumas plačiąja prasme šiuo metu užima vieną iš centrinių pozicijų kaip tyrimų objektas ar aspektas[1].

Apie lietuviškų terminų sinonimiją lietuvių kalbotyroje vien pastarąjį dešimtmetį rašyta taip pat gana nemažai (pvz., Mitkevičienė 2015, 2020; Auksoriūtė 2018; Vaskelaitė 2021 ir kt., žr. ir ten nurodytą literatūrą bei tyrimų apžvalgas). Atskirai minėtinas naujausias darbas – Ramunės Vaskelaitės mokslo studija (2022), kurioje išsamiai nagrinėjamos sinonimijos priežastys lietuvių ekonomikos terminijoje.

Šiame straipsnyje bus nagrinėjamas dar netyrinėtas lietuviškų terminų sinonimijos aspektas – sinoniminių terminų tarpusavio nuotolis, atsispindintis jų struktūroje.

Teorinis pagrindas. Terminai ne tik įvardija, bet ir reiškia – pavadinimai suteikia semantinę informaciją nukreipdami į sąvoką tam tikru būdu ir išreikšdami (eksplikuodami) tik atrinktus semantinius požymius (Freixa 2006: 67). Įvardijamosios formos pokyčiai gali paveikti sąvokas, nes orientuoja auditoriją į tam tikrą suvokimą. Jie gali išryškinti ir visai kitokį sąvokos suvokimą, ir subtilius reikšmės pokyčius, kuriuos vargiai galima traktuoti kaip sąvokos pokyčius (Freixa, Fernández-Silva 2017: 168). Atsižvelgiant į įvardijamojo (denominacinio) terminų varijavimo[2] pasekmes, galimą poveikį tam, kaip adresatas suvoks sąvoką, skiriamas terminų varijavimas be kognityvinių pasekmių ir terminų

[1] Lietuvių terminologijoje terminai, įvardijantys tą pačią sąvoką, paprastai laikomi ir vadinami sinonimais, o variantas dažniausiai suprantamas siaurai – kaip to paties termino skirtybė, nedidelių formalių (rašybos, fonetinių, morfologinių, sintaksinių) skirtumų turinti termino atmaina. Tai tradicinis ir dominuojantis požiūris, kurio laikomasi ir šiame darbe. Kita vertus, kalbotyroje terminas *variantas* vartojamas nevienareikšmiškai (išsamiai žr. Miliūnaitė 2009), tad ir terminologijoje *variantu* įvardijama ne viena sąvoka. Apskritai, *varijavimas*, *variantiškumas* vartojama ir laisvai – kaip įvairavimas, įvairovė.

[2] Šiame straipsnyje apžvelgiant užsienio literatūrą vartojamos varianto, variantiškumo, varijavimo sąvokos, kad nebūtų iškreipta prasmė ir nekiltų sąvokų painiavos (regis, kad net ir minimuose darbuose varijavimas suprantamas nevienodai, be to ne visada tiksliai galima nustatyti šios sąvokos apimtį mokslo darbuose).

varijavimas su kognityvinėmis pasekmėmis. Pirmojo tipo terminais perteikiama vienoda informacija apie sąvoką, jų reikšmė nesiskiria, pvz., *sea product* ir *marine product*, o antrojo – akcentuojami skirtingi sąvokos požymiai, pačių terminų reikšmės skiriasi, nors įvardijama ta pati sąvoka, pvz., *marine product* ir *fishing product* (Fernández-Silva, Freixa, Cabré 2009: 22–23). Pripažįstant, kad konceptualaus nuotolio (angl. *conceptual distance*) tarp įvardijamųjų variantų nustatymas tebėra iššūkis, didžiausias nuotolis pastebimas tada, kai variantai yra sudaryti iš skirtingų leksinių vienetų[3] (Freixa, Fernández-Silva 2017: 168–169).

Sabela Fernández-Silva (2016, taip pat žr. 2022) pateikė terminų varijavimo klasifikaciją pagal variantų semantinį nuotolį (angl. *semantic distance*) nuo pagrindinio termino, nustatytą lyginant variantais (jų raiška) perteikiamą konceptualiąją informaciją. Ji išskyrė tris semantinio nuotolio kategorijas: 1) minimalų semantinį nuotolį, 2) vidutinį semantinį nuotolį ir 3) maksimalų semantinį nuotolį, kurios apima aštuonis variantų tipus. Prie minimalaus semantinio nuotolio varijavimo priskiriamas formalusis varijavimas ir sinonimija. Čia reikia pabrėžti, kad formalusis varijavimas (kiek galima suvokti iš aiškinimo ir nurodytų pavyzdžių) apimtų lietuvių terminologijoje skiriamus variantus siaurąja prasme (žr. 1 išnašą) ir bendrašaknius sinonimus, taip pat terminus ir jų santrumpas, o sinonimija – tik nebendrašaknius leksinius sinonimus, įskaitant sinonimus, kurių dėmenys išreikšti nebendrašakniais sinonimais. Minimalaus (bent ne nulinio) semantinio nuotolio variantai S. Fernández-Silvos laikomi semantiškai lygiaverčiais, nes jais neišreiškiami konceptualaus turinio pokyčiai. Vidutinis semantinis nuotolis siejamas su šalutinio dėmens, o maksimalus – su pagrindinio dėmens pokyčiais. Vidutinio semantinio nuotolio varijavimui priskiriama redukcija, neapibrėžiančio požymio pokytis ir apibrėžiančio požymio pokytis, maksimalaus nuotolio – kategorijos pokytis, hiperonimo arba hiponimo parinkimas, konceptualiosios konfigūracijos pokytis. Ši klasifikacija paremta tekstinės terminų vartosenos tyrimu, o terminas ir jo variantai siejami su tuo pačiu referentu, bet nebūtinai su ta pačia sąvoka. Galima manyti, kad vidutinio ir maksimalaus semantinio nuotolio variantai atitiktų kontekstinius sinonimus, tekstinius variantus ar variantus plačiąja prasmes. Kita vertus, iš tyrėjos pateiktų pavyzdžių aiškėja, kad tarp jų esama ir tos pačios sąvokos įvardijimų, kaip antai, tokio tipo pora kaip *HIV/AIDS* ir *HIV/AIDS disease* priskiriama prie maksimalaus semantinio nuotolio pavyzdžių (varijavimo tipas – kategorijos pokytis, pridėtu žodžiu *disease* pabrėžiama klasifikacijos perspektyva).

Ne semantinį, o kognityvinį terminų nuotolį (angl. *cognitive distance*) S. Fernández-Silva analizavo kartu su Koenu Kerremansu (2011). Kognityvinis

[3] Aptariami sudėtinių terminų pavyzdžiai, kuriuose skirtingomis leksemomis išreikštas vienas iš dėmenų.

nuotolis tame tyrime aiškinamas kaip terminų konceptualiosios informacijos skirtumai, kuriuos atspindi terminų struktūra. Jie nagrinėjo atitikmenų panašumus ir skirtumus – aiškinosi varijuojančių originalo kalbos (galisų) ir vertimo kalbos (anglų) terminų santykį, išreikšdami jų kognityvinį nuotolį trimis skaitinėmis vertėmis (0 – nėra kognityvinio nuotolio, 0,5 – dalinis kognityvinis nuotolis, 1 – minimalus atitikimas). Apie terminų terminologinį nuotolį (angl. *terminological distance*) rašė Edwardas Clay (2022), tik jis taip pat tyrė ne variantų ar sinonimų, o anglų ir italų kalbos terminų tarpusavio nuotolį. Jis išskyrė trejopą terminologinį nuotolį – semantinį, morfosintaksinį ir konotacinį, pastarąjį turbūt lėmė tirtų terminų dalykinės srities – migracijos – specifika. Kas laikoma semantiniu nuotoliu ir kaip jis nustatomas, nepaaiškinta.

Nurodytieji darbai paskatino imtis lyginti lietuviškus sinoniminius terminus pagal jų semantinį lygiavertiškumą. Verta akcentuoti, kad tie tyrimai tik atspirties taškas, nes šiame darbe nagrinėjami sisteminiai sinonimai, o ne variantai plačiąja prasme (kaip matyti iš apžvalgos, jais įvardijama nebūtinai ta pati sąvoka) ar atitikmenys. Taigi terminų nuotolio kategoriją čia pirmą kartą bandoma pritaikyti sinonimams – tos pačios sąvokos įvardijimams vienoje kalboje. Žinoma, ir pats tiriamosios medžiagos pobūdis reikalauja kiek kitokios prieigos – aptartieji tyrimai grindžiami tekstine terminų vartosena, o šiame straipsnyje analizuojami terminų žodynų duomenys.

Tyrimo objektas ir metodika. Straipsnyje nagrinėjami dvižodžiai sinoniminiai terminai iš dviejų naujesnių didelės apimties terminų žodynų – *Aiškinamojo psichologijos terminų žodyno* (PsichŽ, 2019) ir *Bibliotekininkystės, informacijos ir knygotyros* (BIK) *lietuvių–anglų kalbų terminų žodyno* (2021). Tai socialinių mokslų srities darbai. Pirmojo žodyno duomenys skelbiami LR terminų banke (LRTB), o antrojo – Lietuviškų terminų rinkinių portale. PsichŽ sinonimai atrinkti automatiškai iš LRTB. Iš šio žodyno LRTB terminų ryšių lauke kaip sinonimai pateikiami ir variantai bei santrumpos. Iš BIK sinonimai rinkti pagal nuorodą *žr.*, ja, kaip teigiama žodyno pratarmėje, susieti sinonimai (be to, kaip matyti iš paties žodyno, ir variantai siaurąja prasme bei kartais terminas ir jo santrumpa). Šio žodyno struktūra išsiskiria tuo, kad prie pagrindinio termino jo sinonimas (nuorodinis terminas) nebepateikiamas (esama keletas išimčių). Taigi, BIK norminimas griežtesnis nei PsichŽ, nes sinonimas termino straipsnyje nefiksuojamas (plg. pratarmę: „siūloma vartoti kitą įprastesnį ar labiau lietuvių kalbos normas atitinkantį terminą“ (BIK viii)).

Sinonimai, užfiksuoti terminografijoje, o ne tekstuose, pasirinkti analizuoti tikslingai. Taip išvengta abejonių dėl terminų sinonimiškumo (nereikėjo spręsti kontekstinės sinonimijos klausimo), taip pat ir dėl terminiškumo (svarstyti, ar kalbos vienetas yra terminas ar ne). Tai pagrindiniai ir problemiškiausi

medžiagos atrankos klausimai terminologijos tyrimuose, dėl kurių prireikia dalykininkų pagalbos.

Tyrimui imti tik vienodo dėmenų skaičiaus terminai[4] siekiant susitelkti ties leksinėmis ir semantinėmis skirtybėmis ir nuošalyje palikti terminų trumpinimo ir ilginimo klausimus, kurie neišvengiami nagrinėjant dėmenų skaičiumi besiskiriančius sinonimiškai vartojamus terminus. Apsiribota dvižodžiais terminais[5] (analizuojamos 222 jų poros). Sudėtiniai terminai pasirinkti tikslingai: jie vyrauja bet kurios srities terminijoje, į jų sudėtį dažnai įeina vienažodžiai terminai, be to, būtent sudėtinių terminų pavyzdžiais dažniausiai iliustruojamas terminų variantiškumas (León Araúz, Cabezas García 2020: 214). Manoma, kad sudėtiniams terminams būdingesnis varijavimas nei kitiems pastoviesiems junginiams, nes pirmieji yra silpniau leksikalizuoti (ten pat, 212).

Straipsnio tikslas – išsiaiškinti leksiškai eksplikuojamą dvižodžių sinoniminių terminų semantinį nuotolį ir jo sąsają su sinonimų tipais. Siekiama palyginti sinonimus pagal du parametrus – formalųjį (šaknį) ir semantinį (dėmenų reikšminį bendrumą). Bandoma nustatyti, kas lemia didesnius ir mažesnius sinoniminių terminų semantinius skirtumus, įvertinti jų semantinį lygiavertiškumą.

Pagrindinis tyrimo metodas analitinis aprašomasis. Taikant opozicijų metodą sinonimai (jų besiskiriantys dėmenys) lyginami tarpusavyje. Apie semantinius skirtumus sprendžiama ne iš sudėtinio termino reikšmės, o iš jo struktūrinių dėmenų – žodžių – semantikos. Žodžių reikšmės nustatomos remiantis žodynais. Tyrimas kokybinis, kiekybinės analizės siekis nekeltas. Nagrinėjant semantikos dalykus subjektyvumo sunku išvengti, tad kiekybiniai duomenys galėtų būti nebent apytiksliai.

Nors abiejuose žodynuose tą pačią sąvoką įvardijančių terminų eiliškumas pagal teiktinumą aiškus, šiame tyrime sinonimai negretinami pagal kalbinį ir terminologinį tinkamumą, jie nagrinėjami kaip lygiaverčiai sąvokos įvardijimai.

1. FORMALUSIS OPOZICIJOS KRITERIJUS: ŠAKNIES (NE)TAPATUMAS

Lietuvių terminologijoje jau tapo įprasta (nes paranku) skirstyti sinoniminius terminus pagal šaknies (ne)sutapimą. Greta terminų dėmenų skaičiaus tai

[4] Tarp sinonimų, kurie nesiskiria dėmenų skaičiumi, didžiausią grupę BIK sudaro dvižodžiai terminai, o PsichŽ – vienažodžiai. Tam įtakos turi ne tik mokslo ir jo terminijos specifika, bet ir žodyno pobūdis, terminų atrankos ir pateikimo kriterijai, autorių intencija ir kiti ekstralingvistiniai kriterijai.

[5] Pagalbiniai žodžiai atskirais dėmenimis nelaikomi.

vienas bendriausių sinonimų skirtybių kriterijų. Nuo to, ar sinonimų šaknis sutampa, ar ne, priklauso, kurie kiti sinonimų opozicijos kriterijai aktualūs.

Kadangi tyrimo objektas – žodynų terminai (jų sudarytojų atrinkta ir (ar) siūloma terminija), kaip ir galima buvo tikėtis, tarp sinoniminių dvižodžių terminų akivaizdžiai daugiausia tų, kurių besiskiriantys dėmenys yra nebendrašakniai (negiminiški). Tiriamoji medžiaga leidžia išskirti penkis dvižodžių sinonimų potipius pagal šaknies opoziciją: 1) nebendrašaknis vienas dėmuo (gausiausias tipas tiriamojoje medžiagoje); 2) abu dėmenys nebendrašakniai; 3) nebendrašaknio pusė dėmens; 4) nėra nebendrašaknių dėmenų; 5) bendrašakniai, bet skiriasi šaknų skaičiumi (žr. 1 lentelę).

Nebendrašakniams sinoniminiams terminams būdingas didesnis leksinis semantinis nuotolis nei bendrašakniams. Pastaruosius sieja ta pati šaknis, darybiniai santykiai, be to, jie priklauso tai pačiai teminei paradigmai, o nebendrašakniai nebūtinai tai pačiai. Taigi, vadovaujantis vien šaknies kriterijumi, galima teigti, kad kuo daugiau nebendrašaknių dėmenų, tuo tas nuotolis didėja. Atitinkamai leksinis semantinis nuotolis pagal potipius didėja tokia tvarka: 4, 3 ir 5, 1, 2.

5-asis sinonimų potipis atspindi terminų leksinės sandaros (dėmenų skaičiaus) kriterijaus ir šaknies kriterijaus išsiskyrimą – sudurtiniu dėmeniu išreiškiama daugiau sąvokos požymių nei atitinkamu nesudurtiniu. Šis potipis laikytinas tarpiniu variantu tarp vienodo dėmenų skaičiaus ir skirtingo dėmenų skaičiaus terminų sinonimijos. Atitinkamai tokių sinonimų leksinis semantinis nuotolis yra didesnis nei kitų bendrašaknių sinonimų, kita vertus, ir ši sinonimų grupė nėra vienarūšė. Tarp jų daugiausia tokių sinonimų porų, kurių tarpusavyje besiskiriančiais dėmenimis eina nesinoniminiai bendrašakniai žodžiai (*kognityvioji psichoterapija* ir *kognityvioji terapija*, *fizinė priklausomybė – fiziologinė priklausomybė* PsichŽ), o tokių sinoniminių terminų semantinis nuotolis didesnis nei tų, kurių besiskiriančiais dėmenimis eina sinoniminiai žodžiai (*gretutinis tekstas – lygiagretusis tekstas* BIK).

Sugretinus sinonimus pagal šaknį, išryškėjo, kad vieno iš terminų pagrindinis dėmuo gali būti bendrašaknis sinonimo šalutiniam dėmeniui, pvz.: *psichologinė gerovė – gera savijauta*, *grafomotorinė apraksija – apraksinė agrafija, liekamasis girdėjimas – girdimasis povaizdis* PsichŽ ir kt. Tokie sinonimai struktūriškai ir semantiškai nutolę vienas nuo kito, jais perteikiama nevienoda informacija apie sąvoką, o kadangi pagrindiniai dėmenys (semantinė dominantė ir klasifikacinis vardiklis) nėra sinonimai, įvardija ne tą pačią sąvoką – sinonimų nuotolis laikytinas didžiausiu (žr. 2.2 sk.).

Kaip matyti iš pavyzdžių 1-oje lentelėje, opoziciją sinonimų porose sudaro tiek šalutiniai dėmenys, tiek pagrindiniai, o dvižodžius sinonimus lemia ir atitinkamų vienažodžių terminų sinoniminiai santykiai (*leidimas*, *laida* →

papildytasis leidimas, *papildytoji laida*; *subserija*, *serijėlė* → *subserijos duomenys*, *serijėlės duomenys*). Pagal S. Fernández-Silvos variantų tipologiją, tokie bendrašakniai sinonimai būtų traktuojami kaip minimalaus semantinio nuotolio variantai (formalaus varijavimo tipas). Nustatyti, kurių bendrašaknių dėmenų – pagrindinių ar šalutinių – sinonimija lemia didesnį pačių terminų semantinį nuotolį (ir išvis, ar lemia), formalaus kriterijaus nepakanka.

1 LENTELĖ. Dvižodžių sinoniminių terminų opozicija pagal besiskiriančių dėmenų šaknį

Tipas	Pavyzdžiai
nebendrašakniai sinonimai	1) *priedėlinė antraštė – alternatyvioji antraštė*, *svetainės struktūra – svetainės medis* BIK, *emocinis pastovumas – emocinis stabilumas*, *kognityvioji nedermė – kognityvusis disonansas* PsichŽ
	2) *regimoji agnozija – psichinis aklumas* PsichŽ
	3) *interfasetinis santykis – tarpfasetinis santykis* BIK
bendrašakniai sinonimai	4) *patento paraiška – patentinė paraiška*, *papildytasis leidimas – papildytoji laida* BIK
	5) *kognityvioji psichoterapija – kognityvioji terapija* PsichŽ, *gretutinis tekstas – lygiagretusis tekstas* BIK

2. SEMANTINIS OPOZICIJOS KRITERIJUS: DĖMENŲ LEKSINIO TURINIO (NE)ARTIMUMAS

Tam tikra – eksplicitinė – sąvokos dalis, sąvokos požymiai išryškėja iš termino dėmenų leksinės reikšmės, termino struktūros, motyvacijos. Motyvacija terminologijoje, kaip yra žinoma, reikšminga, nes padeda realizuoti tikslumo bei sistemiškumo reikalavimus per raišką ir leidžia įgyvendinti ekstralingvistinius efektyvumo (paveikumo) ir loginio sistemiškumo principus. Motyvuoti terminai atveria duris į sąvokų supratimą, nes leidžia greitai ir veiksmingai jas identifikuoti (Fernández-Silva, Freixa, Cabré 2009: 24), o tai itin aktualu sudėtiniams terminams – visi sudėtiniai terminai laikytini motyvuotais (Gaivenytė 2000: 20). Verta akcentuoti, kad reikia skirti terminologinę motyvaciją (termino kaip terminų sistemos nario) ir kalbinę motyvaciją (leksinio vieneto, kuris atlieka termino ar termino dėmens funkciją) motyvaciją. Terminu ar jo dėmeniu gali tapti

ir motyvuotas, ir nemotyvuotas žodis. Sudėtiniams terminams būdinga struktūrinė (morfologinė, sintaksinė) ir semantinė motyvacija ir jų kombinacijos[6].

Siekiant išsiaiškinti, ar sinoniminiais sudėtiniais terminais išreiškiamas tas pats sąvokos požymis, o tiksliau – ar sąvoka įvardijama tuo pačiu pamatu, tuo pačiu aspektu, visų pirma nustatytos besiskiriančiais sinonimų dėmenimis einančių žodžių leksinės reikšmės bendrybės ir skirtybės. Tokiu būdu identifikuoti 3 sinonimų tipai: 1) sinoniminiai terminai su tapačios ar labai artimos leksinės reikšmės (t. y. sinoniminiais) besiskiriančiais dėmenimis, 2) sinoniminiai terminai, išreikšti skirtingos leksinės reikšmės besiskiriančiais dėmenimis, 3) sinoniminiai terminai su susijusios leksinės reikšmės besiskiriančiais dėmenimis (žr. 2-ą lentelę). Atitinkamai skiriasi ir išskirtųjų tipų semantinis nuotolis – mažiausias tarp 1-ojo tipo, didžiausias – tarp 2-ojo tipo sinonimų.

2 LENTELĖ. Dvižodžių sinoniminių terminų opozicija pagal besiskiriančių dėmenų leksinio turinio santykį

Tipas		Pavyzdžiai
semantiškai lygiaverčiai terminai	sinonimai su sinoniminiais dėmenimis	*emocinis pastovumas – emocinis stabilumas*, *atgarsio atmintis – aidinė atmintis* PsichŽ; *žinių visuma – žinių universumas*, *stačiasis sudėstymas – vertikalusis sudėstymas* BIK
semantiškai nelygiaverčiai terminai	sinonimai su skirtingos reikšmės dėmenimis	*kasdienė psichologija – neprofesionalioji psichologija*, *bendrasis intelektas – bendrasis faktorius*, *klasikinis sąlygojimas – Pavlov'o sąlygojimas* PsichŽ; *biuro popierius – spausdinimo popierius*, *klijuojamasis įrišimas – besiūlis įrišimas*, *tikslinis tezauras – antrinis tezauras* BIK
	sinonimai su susijusios reikšmės dėmenimis	*dalykinis žaidimas – profesinis žaidimas*, *sąvokinis mąstymas – kategorinis mąstymas* PsichŽ; *konsultavimo vieta – konsultavimo punktas*, *grafinė informacija – vaizdinė informacija* BIK

2.1. Sinoniminiai terminai, išreikšti sinoniminiais dėmenimis, įvardija tuos pačius sąvokos požymius. Pagal S. Fernández-Silvos tipologiją jie

[6] Esama įvairių motyvacijos klasifikacijų (apžvalgas žr. Gaivenytė 2000, Gritėnienė 2006 ir kt.). Išplėstinę motyvacijos tipologiją yra sudaręs terminologas Johanas Mykingas (žr. Myking 2009, taip pat Myking 2020). Jis taip pat atkreipė dėmesį, kad motyvacijos sampratos įvairuoja, o pats motyvacijos terminas atstovauja mažiausiai keturioms sąvokoms (Myking 2009: 41).

priskirtini prie minimalaus semantinio nuotolio varijavimo. Tokius sinonimus galima susisteminti pagal kilmę sugretinus jų besiskiriančius dėmenis: lietuviškas dėmuo – skolinys (*emocinis pastovumas – emocinis stabilumas*), lietuviškas dėmuo – lietuviškas dėmuo (*vartotojo vadovas – naudotojo vadovas*), skolinys – skolinys (*autentiška rašyba – originali rašyba*)[7]. Manytina, kad tik šios grupės sinonimų opozicijoje yra reikšmingas žodžių kilmės kriterijus.

Sinoniminiais dėmenimis eina ne tik leksiniai sinonimai, bet ir tie, kurie, griežtai žiūrint, prie leksinių sinonimų nebūtų priskiriami – nebendrašakniai būdvardis ar būdvardiškas žodis ir daiktavardžio kilmininkas, kaip antai, *visuomenės norma – socialinė norma* PsichŽ. Sinonimais kalbotyroje laikomi tos pačios kalbos dalies žodžiai (L'Homme 2020: 17), taip pat panašias gramatines funkcijas atliekantys ne tos pačios kalbos dalies žodžiai (Jakaitienė 2010: 122), o sintaksiniais sinonimais įprasta laikyti vienodos (ar beveik vienodos) leksinės sudėties sintaksines konstrukcijas (Valiulytė 1998: 3; Župerka 2012: 47). Taigi tokie sinonimai kaip *visuomenės norma* ir *socialinė norma* yra leksinių sinonimų ir sintaksinių sinonimų maišinys (nei grynai leksiniai, nei sintaksiniai sinonimai). Visgi tokie sinonimai ne tik formaliai, bet ir semantiškai labiau nutolę vienas nuo kito. Nurodytoje poroje junginyje su kilmininku ryškesnė priklausymo reikšmė, o su būdvardžiu – rūšinė. Vadinasi, sinoniminių terminų semantinis nuotolis nėra nulinis.

Grįžtant prie motyvacijos, negalima teigti, kad sinoniminiais dėmenimis einantys žodžiai yra motyvuoti vienodai, plg. *begarsis filmas – nebylusis filmas* (*nebylus* '2. prk. tylus, nekalbantis' DLKŽ), *nuasmeninti duomenys – anonimizuoti duomenys* BIK ir kt. Tarp tokių sinonimų esama semantinių skirtumų. Visgi terminų sinonimijos kontekste neatrodo tikslinga toliau leistis gilyn ir analizuoti sudėtinių terminų sudedamųjų dalių motyvaciją. Neneigiant tokių junginių semantinio skirtumo, reikšminga, kad sinoniminiais terminais, išreikštais sinoniminiais dėmenimis, sąvoka įvardijama tuo pačiu aspektu, jais išreiškiamas toks pat požymis.

Kaip sakyta, apie sinoniminių terminų eksplicitinio sąvokos požymio tapatumą sprendžiama iš besiskiriančių dėmenų leksinės reikšmės. Kai tais dėmenimis, ypač rūšiniais atributiniais, eina labiau paplitę bendrosios leksikos žodžiai (*išsamusis indeksavimas – detalusis indeksavimas*), jais reiškiamą sąvokos požymį nesunkiai galima suvokti ir neturint dalykinių konkrečios srities žinių. Tokių sudėtinių terminų sinonimija paremta bendrosios leksikos sinonimija. Kai rūšiniu dėmeniu įvardijamas sąvokos požymis reiškiamas siauros (apribotos dalykinės srities) vartosenos specialiosios leksikos vienetu, ypač tarptautiniu (*haptinė*

[7] Prie skolinių čia priskiriami ir hibridiniai žodžiai, turintys skolintą šaknį.

agnozija[8], plg. pagrindinį terminą *lytos agnozija*), manytina, kad sąvokos požymis yra aiškus iš tokios leksemos reikšmės, tačiau aiškus vien dalykininkams. Tai iliustruoja, kad sudėtinių terminų motyvacijos stiprumas (skaidrumas) priklauso ne tik nuo leksinės sandaros, bet ir nuo komunikacinės situacijos.

Sinoniminių sudėtinių terminų sinoniminiais dėmenimis eina ne vien bendrosios ar specialiosios leksikos vienetai, bet ir terminai, pvz., *socialinis suvokimas – socialinė percepcija*, nors tiriamojoje medžiagoje tokių pavyzdžių nedaug. Galima diskutuoti, ar verta gretinti leksines tų dėmenų reikšmes, turbūt tikslingiau žiūrėti, ar tie dėmenimis einantys terminai patys yra sinonimai, ypač jeigu tie terminai priklauso tai pačiai arba artimai sričiai kaip ir su jais sudaryti sudėtiniai terminai. Iš esmės nustatant, ar besiskiriančių dėmenų reikšmės sinoniminės, ar ne, buvo atsižvelgiama į abu veiksnius, neatitikimų tiriamojoje medžiagoje nenustatyta. Tačiau lyginant tokio tipo sinonimus vėlgi išryškėjo, kad sinoniminiais dėmenimis einančių vienažodžių terminų motyvacija gali akivaizdžiai skirtis, plg. *paieška pagal grotažymes – paieška pagal saitažodžius* BIK (plg. sinonimus *grotažymė*, *saitažodis* BIK, taip pat ir BLKŽ). Manytina, kad ir tokie sudėtiniai sinoniminiai terminai yra įvardyti pagal tą patį požymį – per tą pačią sąvoką, įvardijamą vienažodžiais sinonimais *grotažymė* ir *saitažodis*. Žinoma, patys vienažodžiai terminai išreiškia skirtingus sąvokos požymius, tačiau tai jau vienažodžių terminų sinonimijos tema.

2.2. Sinoniminiai terminai, kurie išreikšti skirtingos reikšmės leksemomis, įvardija žymimą sąvoką ne tuo pačiu aspektu (jiems įvardyti lietuvių terminologijoje pamažu įtvirtinamas terminas *aspektiniai sinonimai*, žr. Mitkevičienė 2020, Vaskelaitė 2022). Reikia išmanyti dalykinę sąvokų sistemą, kad suprastum, kad tokie terminai kaip *klijuojamasis įrišimas* ir *besiūlis įrišimas*, *tikslinis tezauras* ir *antrinis tezauras* ir kt., yra ne ekvonimai (į ką pirmiausia orientuotų jų sandara) ar skirtingos hierarchinės sąvokų pakopos terminai, o sinonimai. Sinoniminiai terminai su skirtingos reikšmės leksemomis yra tarpusavyje suderinami, komplementarūs, vienas kito nešalinantys (žr. Freixa, Fernández-Silva 2017: 169), nes žymi skirtingus sąvokos požymius ir abu kartu perteikia daugiau vienos sąvokos požymių nei kiekvienas atskirai. Kai kuriose sinonimų porose gana nesunkiai galima išskirti ir nusakyti opozicijos pamatą, pvz., *biuro popierius* [VIETA] vs. *spausdinimo popierius* [PASKIRTIS (VEIKSMAS)], tačiau dažniausiai eksplicitinius požymius sudėtinga abstrahuoti ir veikiausiai tikslinga būtų bandyti tai atlikti nebent apsiribojus konkrečia semantine ar temine terminų grupe.

[8] Į TŽŽ įtrauktas būdvardis *haptinis* pažymėtas kaip medicinos leksikos vienetas ir aiškinamas lietuvišku atitikmeniu *griebiamasis*. Psichologijoje jo reikšmė kita – susijęs su lytėjimu, lytos, dar plg. *haptika* straipsnį Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne (ND).

Atskirai minėtini sinonimai, iš kurių vienas yra eponiminis terminas: *klasikinis sąlygojimas – Pavlov'o sąlygojimas*, *užmiršimo kreivė – Ebbinghaus'o kreivė* PsichŽ. Eponiminiai terminai tradiciškai laikomi neskaidrios motyvacijos, dėl to standartizuojant terminus pirmenybę siūloma teikti aiškesniems jų sinonimams (ISO 704:2022). Tokie sinonimai yra vienas akivaizdžiausių aspektinių sinonimų tipų. Kuris iš sinonimų vartojamas, priklauso nuo konteksto (Lončar, Ostroški 2014: 43).

Aspektiniai sinonimai atlieka papildomos nominacijos funkciją, jų santykio pamatas vienos kalbos ribose yra kognityvinis, kita vertus, vieno iš sinonimų priežastis galėtų būti ir terminijos aiškumo ar grynumo siekis, t. y. terminijos norminimas, terminų tvarkyba, plg. *atrankioji amnezija*, *katatiminė amnezija* PsichŽ (plg. terminą *katatimija* 'suvokinių ir sprendimų priklausomybė nuo įsivaizduojamų arba tuo metu išgyvenamų poreikių, troškimų, emocijų ir jausmų' PsichŽ), *dieninis regėjimas – fotopinis regėjimas* PsichŽ, *marmurinis popierius – ebru popierius* BIK ir kt. Tačiau, jei palyginsime lietuviškus sinonimus su kitų kalbų atitikmenimis, bus matyti, kad neretai ir atitikmenys turi sinonimų, plg. angl. *daylight vision*, *photopic vision*, rus. *дневное зрение*, *фотопическое зрение* ir *dieninis regėjimas*, *fotopinis regėjimas*, tad lietuvinimu (terminijos gryninimu) sinonimijos grįsti nebūtų galima.

Vis dėlto, toliau nesigilinant į kiekvienos sinonimų poros atsiradimo priežastis (jos neretai persidengia, žr. Freixa 2006: 69–70; 2022: 410, 420), galima teigti, kad sinonimų registro skirtumas jaučiamas – mažiau specializuotame kontekste pirmenybė būtų teikiama aiškesnės motyvacijos sinonimui.

Nesinoniminiai žodžiai dažniausiai eina šalutiniais sinoniminių terminų dėmenimis (žr. ankstesnius pavyzdžius), daug rečiau – pagrindiniais ar abiem, pvz., *stroboskopinis judėjimas – stroboskopinė iliuzija*, *rekapitualicijos teorija – biogenetinis dėsnis*, *regimoji agnozija – psichinis aklumas* PsichŽ (plg. apibrėžtį 'agnozija, kuriai būdingas gebėjimo atpažinti ir suprasti regos stimulus sutrikimas arba visiškas praradimas', kai *agnozija* 'objekto ar reiškinio suvokimo ir atpažinimo dalinis sutrikimas arba visiškas negebėjimas jo suvokti') ir kt. Terminologiškai itin įdomus nė vieno sutampančio dėmens neturinčių sinonimų pavyzdys *rekapituliacijos teorija* ir *biogenetinis dėsnis*, nes tarp pagrindiniais terminų dėmenimis einančių daiktavardžių *teorija* ir *dėsnis* galima manyti esant partoniminį santykį, tad terminą *biogenetinis dėsnis* su bendruoju mokslo terminu *teorija* sieja partoniminis santykis, o su sudėtiniu terminu *rekapituliacijos teorija* – jau sinonimijos santykis (dar žr. 2.3 sk.). Remiantis šaltinyje (PsichŽ) pateiktais atitikmenimis, plg. angl. *recapitulation theory*, rus. *биогенетический закон*, galima teigti, kad tokia sinonimija atsirado dėl kitų kalbų įtakos – skirtingose kalbinėse bendruomenėse sąvokos pavadinimai motyvuoti ne taip pat. O tai tik patvirtina mintį, kad aspektiniai sinonimai yra komplementarūs sąvokos įvardijimai.

Sinonimai, kurių pagrindiniai dėmenys išreikšti skirtingos reikšmės leksemomis, semantinio nuotolio atžvilgiu taip pat nėra identiški. Nors tas leksemas paprastai sieja bent jau bendriausia kategorija (kaip antai, ypatybės kategorija: *psichologinė gerovė – gera savijauta*), kartais pagrindiniai dėmenys priklauso skirtingoms kategorijoms, pvz., *gynybinis mechanizmas – psichinė gynyba* PsichŽ.

Kaip sakyta, sugretinus sinoniminių terminų atitikmenis tuose pačiuose šaltiniuose, matyti, kad visgi dažniausiai tie atitikmenys taip pat turi sinonimų, kuriuos lietuviški sinonimai atitinka padėmeniui. Vis dėlto lietuviškų terminų sinonimiją vertinti pagal užsienio kalbų atitikmenis terminografijoje reikia atsargiai, nes nebūtinai pateikiami visi atitikmenys. Akivaizdus pavyzdys – *stroboskopinis judėjimas*, *stroboskopinė iliuzija*. Šaltinyje (PsichŽ) pateiktas vienas angliškas atitikmuo – *stroboscopic illusion*, nors *Google Mokslinčiuje* daugybė terminų *stroboscopic motion*, *stroboscopic movement* pavartojimo atvejų. Į verčiamąjį anglų–lietuvių kalbos psichologijos žodyną (Bagdonas, Rimkutė 2013) įtrauktas terminas *stroboscopic motion*, o jo lietuviškas atitikmuo – *stroboskopinis judėjimas*.

Tiriamojoje medžiagoje dar išsiskiria lietuvių kalboje semantiškai nemotyvuoti sinoniminiai terminai vertiniai *bulvarinė literatūra – geltonoji literatūra*, kuriuos gretinti pagal leksinę sudėtį atrodo netikslinga, nors akivaizdu, kad sąvoka įvardyta pagal visai kitus požymius.

2.3. Sinoniminiais terminais su susijusios reikšmės nesinoniminiais dėmenimis sąvokos įvardijamos pagal loginiu ar ontologiniu ryšiu susietus požymius, išreiškiamus tos pačios semantinės (teminės) paradigmos nariais.

Pirmiausia, tarp tokių sinonimų besiskiriančiais dėmenimis einančių žodžių galima įžvelgti hiperoniminius / hiponiminius santykius, pvz.: *mokslinis leidimas – akademinis leidimas*, *grafinė informacija – vaizdinė informacija* BIK, *sąvokinis mąstymas – kategorinis mąstymas*, *hipnopompiniai vaizdiniai – hipnopompinės haliucinacijos* PsichŽ ir kt., taip pat partoniminius (meroniminius) santykius, pvz., *saityno bibliografija – tinklalapių bibliografija* BIK, *genitalinis charakteris – genitalinė asmenybė* PsichŽ ir kt. Be šių dviejų santykių tipų, sinoniminių terminų nesinoniminius dėmenis sieja nehierarchiniai (asociatyvieji) santykiai, kaip antai, veikla ir objektas (*kartografinis popierius – žemėlapių popierius* BIK, plg. *kartografija* 'mokslas, tiriantis žemėlapių ir gaublių savybes, jų sudarymą, spausdinimą ir naudojimą; žemėlapių, gaublių sudarymo technika' TŽŽ), žymimas dalykas ir ženklas (*svetainės struktūra – svetainės medis* BIK, plg. *medis* 'hierarchinės struktūros atvaizdis' LRTB iš 2008 m. *Enciklopedinio kompiuterijos žodyno*) ir kt. Kita vertus, kai asociatyvieji santykiai nėra itin ryškūs ar sunkiau atpažįstami, sinoniminius terminus galima traktuoti kaip neturinčius semantiškai susijusių dėmenų arba tą semantinę sąsają suvokti kaip itin tolimą.

Sinoniminių terminų, kurių dėmenimis eina hiperoniminiais, partoniminiais ir asociatyvaisiais santykiais[9] susiję žodžiai, tarpusavio ryšį lingvistiškai galima aiškinti metonimija (įskaitant sinekdochą kaip metonimijos atmainą). Terminų vartosena pagrįstose terminų variantų tipologijose (pvz., Faber, León-Araúz 2016; Cabezas-García, León-Araúz 2023) išskiriamas metoniminis terminų varijavimas (plg. Melanijos Cabezas-Garcíjos ir Pilar León-Araúz pateikiamus sudėtinių terminų pavyzdžius *accidental water pollution* ir *accidental marine pollution*). Visgi žiūrint iš sąvokos nominacijos pirmumo, nebūtinai galima įžvelgti tikrojo (ar pirmesnio) pavadinimo keitimą metoniminiu. Tačiau atsietai nuo atsiradimo ir vartosenos konteksto lyginant sinonimus tarpusavyje, kalbamojo tipo terminų sinonimiją galima grįsti kalbos veiksniu – metonimija.

Tiriamoji medžiaga rodo, kad dvižodžiai sinoniminiai terminai semantiškai susiję gali būti ir per abu dėmenis. Pavyzdžiui, *cituojamumo rodiklis – citavimo indeksas* BIK – šalutiniais dėmenimis išreiškiama ypatybė ir procesas (asociatyvusis santykis), o pagrindinius dėmenis sieja hiperoniminis santykis.

Tiriamojoje medžiagoje nustatytas gana netikėtas sinonimijos tipas – sinoniminiai terminai, kurių dėmenimis eina leksiniai konversyvai: *paėmimo registras – išvadavimų registras*, *paėmimo registravimas – išdavimo registravimas* BIK[10]. Su leksiniais konversyvais „galime sudaryti sakinius, kurie informacijos požiūriu yra sinonimiški“ (Maskaliūnienė 2013: 22), o remiantis tiriamąja medžiaga galima teigti, kad terminai su konversyvais taip pat būna sinonimiški. Tokių sinonimų semantinis nuotolis, manytina, mažesnis nei aspektinių sinonimų (žr. 2.2 sk.), nes konversyvus sieja tas pats procesas (kaip pateiktuose pavyzdžiuose) arba vieninga loginė visuma (žr. Jakaitienė 2010: 134). Kita vertus, ta pati sąvoka galėtų būti įvardyta sudėtiniu terminu su abiem konversyvais kartu.

Svarstytina, ar hierarchiniais ir nehierarchiniais (įskaitant ir konversijos atvejus) santykiais susietus dėmenis turintys sinoniminiai terminai gali būti traktuojami kaip aspektiniai sinonimai. Kai sinoniminių terminų poroje atsispindi hiperoniminiai ar partoniminiai santykiai, turbūt tiksliausia sakyti, kad tie sinonimai skiriasi aspekto detalizacija, realizacija, o ne pačiu įvardijimo aspektu.

---

[9] Sąvokų tipologijose hiperoniminius / hiponiminius santykius atliepia gimininiai, o partoniminius – daliniai (visumos ir dalies) santykiai. Terminologijoje išsamiausia laikoma Anitos Nuopponen sąvokų santykių tipologija (žr. Nuopponen 2011 ir kt.). Ji skiria gimininius (loginius) ir ontologinius santykius, tarp pastarųjų – ir daliniai. ISO 704:2022 sąvokų santykiai klasifikuojami į hierarchinius (gimininius ir dalinius) ir asociatyviuosius. Apie sąvokų santykių klasifikacijų bendrybes ir skirtybes rašoma Nuopponen 2022, ten pat teigiama, kad *sąvokų santykis* ir *semantinis santykis* tėra dirbtinė terminologinė skirtybė (ten pat, 84).

[10] Leksiniai konversyvai vienuose kalbotyros darbuose priskiriami prie antonimų kaip ypatingas tipas (pvz., Ermanytė 1995: 10; Jakaitienė 2010: 139), kituose – atribojami (pvz., Maskaliūnienė 2013).

Kai besiskiriančius sinonimų dėmenis sieja kitokio tipo santykiai, aspekto skirtumai jaučiami, tuos skirtumus galima kategorizuoti, tokius sinonimus galima laikyti aspektiniais.

Takoskyra tarp sinonimų su nesusijusios reikšmės dėmenimis ir susijusios reikšmės dėmenimis nėra ryški, ji priklauso ir nuo to, kiek plačiai matoma pati sąsaja. Svarbus ir dalykinės srities terminijos ribų veiksnys. Be konteksto tokie sinonimai kaip *dalyko specialistas* – *dalyko bibliotekininkas* BIK (žodyne užfiksuotas ir dar vienas sinonimas *teminis bibliotekininkas*) atrodo kaip skirtingų sąvokų pavadinimai, nors semantiškai *specialistas* ir *bibliotekininkas*, be abejo, yra susiję.

Šiame skyriuje aptarti nebendrašakniai sinonimai, o ankstesniame sakyta, kad didesnis nuotolis būdingas tokiems bendrašakniams sinonimams kaip *kognityvioji psichoterapija* ir *kognityvioji terapija*. Sinonimų pora *bibliotekos technikas* ir *bibliotekininkas technikas* BIK iliustruoja, kad ir bendrašakniais sinonimais sąvoka įvardijama ne tuo pačiu pamatu – šiame pavyzdyje pagal vietą ir pagal asmenį (profesiją), t. y. galima įžvelgti metonimiją. Taigi, nors bendrašakniai sinoniminiai terminai daugiausia skiriasi morfologinėmis ar morfosintaksinėmis ypatybėmis, tačiau žodynuose užfiksuota ir tokių, kurie semantiškai nelygiaverčiai.

APIBENDRINIMAS IR IŠVADOS

Sinoniminiams terminams, nors jie ir įvardija tą pačią sąvoką, būdingas įvairaus dydžio tarpusavio nuotolis, atsispindintis struktūroje. Pagal formalųjį sinonimų opozicijos kriterijų – šaknies (ne)tapatumą – skiriami bendrašakniai ir nebendrašakniai sinonimai, iš kurių būtent nebendrašakniai labiau nutolę tarpusavyje, nes jų nesieja ta pati šaknis ir atitinkamai panaši leksinė sudėtis. Kadangi nagrinėti dvižodžiai sinonimai, reikšmingas ne tik pats sinonimų šaknies (ne)tapatumas, bet ir (ne)tapačių šaknų skaičius. Tiriamojoje medžiagoje pagal šaknies opoziciją išskirti penki sinonimų potipiai, o tie potipiai skiriasi leksiniu semantiniu nuotoliu.

Iš sinoniminių terminų opozicijos pagal semantinį kriterijų – dėmenimis einančių žodžių leksinės reikšmės (ne)artimumo, išaiškėjo, kad sinoniminiais terminais sąvoka įvardijama tiek tuo pačiu pamatu (kai sinoniminių terminų dėmenimis eina sinoniminės leksemos), tiek visai kitu (kai sinoniminių terminų dėmenimis eina skirtingos reikšmės leksemos). Pastarieji sinoniminiai terminai – aspektiniai sinonimai – yra komplementarūs, vienas kitą papildantys tos pačios sąvokos įvardijimai, o jų skirtumas yra kognityvinio pamato. Aspektinių sinonimų tarpusavio nuotolis yra daug didesnis nei sinoniminių terminų su

sinoniminiais dėmenimis, o jų sinonimiškumą galima identifikuoti tik iš sąvokų ir terminų sistemos. Tarp šių dviejų sinonimų tipų – terminų su sinoniminėmis leksemomis ir terminų su skirtingos reikšmės leksemomis – pagal sinonimų semantinio nuotolio dydį įsiterpia terminai su susijusios reikšmės leksemomis. Jas sieja hiperoniminiai, partoniminiai ar asociatyvieji (tarp kurių net ir konversiniai) santykiai, tad su jomis sudarytų terminų sinonimiją galima grįsti metonimija.

Dvižodžiams sinoniminiams terminams būdingos įvairios sinonimų tipų kombinacijos pagal šaknį ir dėmenų reikšmę – jie skiriasi šalutiniais, pagrindiniais ar abiem dėmenimis. Tyrimas patvirtina mintį, kad kai sinoniminių terminų pagrindiniais dėmenimis einantys žodžiai nėra sinonimai, tų terminų semantinis nuotolis yra didžiausias.

Tą pačią metodiką galima panaudoti ir kitiems, ne tik dvižodžiams, sudėtiniams terminams tirti, tik, žinoma, kuo daugiau dėmenų – tuo įvairesnės sinonimų tipų kombinacijos. Atlikto tyrimo rezultatai gali būti pritaikomi praktikoje, kaip antai, terminų tvarkyboje, kai reikia pasirinkti vieną iš sinonimų ar įvardyti naują sąvoką. Atsižvelgtina į tai, kad sinoniminiai terminai būna tiek semantiškai lygiaverčiai, tiek ir nelygiaverčiai, jie eksplikuoja tuos pačius, loginiu ar ontologiniu ryšiu susijusius arba visai kitus sąvokos požymius.

ŠALTINIAI

BIK – Bliūdžiuvienė Nijolė, Valiukėnas Vytautas Jonas. *Bibliotekininkystės, informacijos ir knygotyros (BIK) lietuvių–anglų kalbų terminų žodynas*, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2021. Prieiga internete: https://terminija.lki.lt/ [paieška 2023 m. kovo mėn.].

PsichŽ – Bagdonas Albinas, Bliumas Remigijus. *Aiškinamasis psichologijos terminų žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2019. Prieiga internete: https://terminai.vlkk.lt/ [paieška 2023 m. kovo mėn.].

LITERATŪRA

Auksoriūtė Albina 2018: Informatikos ir kompiuterijos terminijos raida ir sinonimija. – *Lietuviškos informatikos ir kompiuterijos terminijos tyrimai*, aut. A. Auksoriūtė, J. Gaivenytė-Butler, S. Labanauskienė, A. Mitkevičienė, R. Stunžinas, A. Umbrasas, P. Zemlevičiūtė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 247–307.

Bagdonas Albinas, Rimkutė Eglė 2013: *Anglų–lietuvių kalbų psichologijos žodynas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

BLKŽ – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*, red. kolegija D. Liutkevičienė, D. Murmulaitytė, V. Sakalauskienė, A. Gritėnienė, A. Gaidienė, D. Daugirdienė, L. Jonušys, vyr. red. D. Liutkevičienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013–2022. Prieiga internete: https://ekalba.lt/bendrines-lietuviu-kalbos-zodynas/ [žiūrėta 2023 m. balandžio mėn.].

Cabezas-García Melania, León-Araúz Pilar 2023: Term and Concept Variation in Climate Change Communication. – *The Translator* 28(4), 429–449.

Clay Edward 2022: A Corpus-Based Approach to Examining Terminological Variation in EU Law. – *International Journal of Language & Law* 11, 142–162. Prieiga internete: https://www.languageandlaw.eu/jll/article/view/136.

DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, vyr. red. St. Keinys, 8-asis patais. ir papild. leidimas, e. variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2021. Prieiga internete: https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/.

Ermanytė Irena 1995: Priešybė kaip semantinis ir loginis antonimijos pagrindas. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 35, 9–31.

Faber Pamela, León-Araúz Pilar 2016: Specialized Knowledge Representation and the Parameterization of Context. – *Frontiers in Psychology* 7(196), 1–20. Prieiga internete: https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2016.00196/full.

Fernández-Silva Sabela 2016: The Cognitive and Rhetorical Role of Term Variation and Its Contribution to Knowledge Construction in Research Articles. – *Terminology* 22(1), 52–79.

Fernández-Silva Sabela 2022: Cognitive Approaches to the Study of Term Variation. – *Theoretical Perspectives on Terminology: Explaining Terms, Concepts and Specialized Knowledge*, eds. P. Faber, M.-C. L'Homme, Amsterdam, Philadephia: John Benjamins Publishing Company, 435–456.

Fernández-Silva Sabela, Freixa Judit, Cabré M. Teresa 2009: Multiple Motivations in the Denomination of Concepts: The Case of "Production Area" in the Terminology of Aquaculture in French and Galician. – *Terminology Science & Research* 20, 21–38.

Fernández-Silva Sabela, Kerremans Koen 2011: Terminological Variation in Source Texts and Translations: A Pilot Study. – *Meta* 56(2), 318–335. Prieiga internete: https://www.erudit.org/en/journals/meta/2011-v56-n2-meta1821316/1006179ar/.

Freixa Judit 2006: Causes of Denominative Variation in Terminology: A Typology Proposal. – *Terminology* 12(1), 51–77.

Freixa Judit 2022: Causes of Terminological Variation. – *Theoretical Perspectives on Terminology: Explaining Terms, Concepts and Specialized Knowledge*, eds. P. Faber, M.-C. L'Homme, Amsterdam, Philadephia: John Benjamins Publishing Company, 399–420.

Freixa Judit, Fernández-Silva Sabela 2017: Terminological Variation and the Unsaturability of Concepts. – *Multiple Perspectives on Terminological Variation*, eds. P. Drouin, A. Francœur, J. Humbley, A. Picton, Amsterdam, Philadephia: John Benjamins Publishing Company, 155–180.

Gaivenytė Jolanta 2000: Sudėtinių fizikos terminų motyvacija. – *Lituanistica* 3/4(43/44), 19–25.

Gritėnienė Aurelija 2006: *Augalų pavadinimų motyvacija šiaurės panevėžiškių patarmėje*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

ISO 704:2022 – *Terminology Work – Priciples and Methods*.

Jakaitienė Evalda 2010: *Leksikologija*: studijų knyga, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

León-Araúz Pilar, Cabezas-García Melania 2020: Term and Translation Variation of Multi-Word Terms. – *Análisis multidisciplinar del fenómeno de la variación fraseológica en traducción e interpretación / Multidisciplinary Analysis of the Phenomenon of Phraseological Variation in Translation and Interpreting*, MonTI Special Issue 6, ed. P. Mogorrón Huerta, 210–247.

L'Homme Marie-Claude 2020: *Lexical Semantics for Terminology: An Introduction*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Lončar Maja, Ostroški Anić Ana 2014: Eponymous Medical Terms as a Source of Terminological Variation. – *Languages for Special Purposes in a Multilingual, Transcultural World, Proceedings of the 19th European Symposium on Languages for Special Purposes*, eds. G. Budin, V. Lušicky, Vienna: University of Vienna, 36–44.

Maskaliūnienė Nijolė 2013: *Antoniminis vertimas*, Vilnius: Vilniaus universitetas.

Myking Johan 2009: (Yet Another) Taxonomy of Motivations. – *Terminology Science & Research* 20, 39–53.

Myking Johan 2020: Term Formation – Is There a State of the Art? – *Terminologija* 27, 6–30.

Miliūnaitė Rita 2009: *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*, Vilnius, 2009.

Mitkevičienė Asta 2015: Kai kurie terminų sinonimijos aspektai. – *Terminologija* 22, 39–60.

Mitkevičienė Asta 2020: Ar terminų sinonimija yra trūkumas. – *Bendrinė kalba* 93, 1–18. Prieiga internete: https://journals.lki.lt/bendrinekalba/article/view/899/1112.

ND – Miliūnaitė Rita, Aleksaitė Agnė. *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas*. Tęstinis internetinis žinynas nuo 2011 m., sud. ir ats. red. R. Miliūnaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga: https://ekalba.lki.lt/naujazodziai [žiūrėta 2023 m. balandžio mėn.].

Nuopponen Anita 2011: Methods of Concept Analysis – Tools for Systemic Concept Analysis. – *LSP Journal* 2(1), 4–15. Prieiga internete: https://rauli.cbs.dk/index.php/lspcog/article/view/3302/3500.

Nuopponen Anita 2022: Conceptual Relations: From the General Theory of Terminology to Knowledge Bases. – *Theoretical Perspectives on Terminology: Explaining Terms, Concepts and Specialized Knowledge*, eds. P. Faber, M.-C. L'Homme, Amsterdam, Philadephia: John Benjamins Publishing Company, 63–86.

TŽŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*, red. D. Svetikienė, Vilnius: Alma littera, 2013.

Valiulytė Elena 1998: *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksiniai sinonimai. Vietos, laiko ir priežasties raiška*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Vaskelaitė Ramunė 2021: Sinoniminės raiškos astrologijos terminijoje priežastys. – *Terminologija* 28, 192–223.

Vaskelaitė Ramunė 2022: *Makroekonomikos terminija: sinonimijos priežastys*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: http://lki.lt/wp-content/uploads/2023/05/Vaskelaite_Makroekonomikos_terminija.pdf.

Župerka Kazimieras 2012: *Stilistika*, 3-iasis patais. ir papild. leidimas, Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.

Structural Semantic Distance Between Synonymous Two-Word Terms

SUMMARY

The article deals with a previously unexplored aspect of Lithuanian term synonymy – the semantic distance between synonymous terms, as reflected in their structure. The study focuses on two-word synonymous terms extracted from two dictionaries: the Explanatory Dictionary of Psychology (2019) and the Dictionary of Librarianship, Information and Book Science (2021).

The research revealed a spectrum of semantic distances among synonymous terms, evident in their structure. The formal parameter of the synonymic opposition, specifically the (non-)identity of the root, distinguishes between common-root and non-common root synonyms. Non-common-root synonyms exhibit greater semantic distance due to the absence of a shared root and, consequently, a similar lexical composition. However, it's not just the (non-)identity of the root itself that holds significance; the number of (non-)identical roots also plays a crucial role.

The opposition of synonymous terms according to the semantic parameter – the closeness of the lexical meaning of the words by which the two-word synonyms are distinguished – has shown that synonymous terms designate a concept both on the same basis (when synonymous terms' constituents are lexemes of synonymous meaning), and on a different basis (when synonymous terms' constituents are lexemes of different meanings) altogether. The latter synonymous terms – aspectual synonyms – are complementary denominations of the same concept, and their difference lies in their cognitive basis. The distance between aspectual synonyms is much greater than that between synonymous terms with synonymous constituents. Between these two types of synonyms – terms with synonymous lexemes and terms with lexemes of different meanings – terms with lexemes of related meanings are positioned in terms of the degree of synonyms' semantic distance. These lexemes are linked by hypernymy/hyponymy, meronymy or associative (including conversion) relationship, so that the synonymy of terms can be explained by metonymy.

Synonyms exhibit different combinations of synonym types based on the root and meaning of their components, varying in terms of the head, modifier, or both. The research supports the notion that when the heads of synonymous terms are not themselves synonyms, the semantic distance between these terms is at its maximum.

Įteikta 2023 m. liepos 28 d.

ASTA MITKEVIČIENĖ
Lietuvių kalbos institutas
Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva
asta.mitkeviciene@lki.lt